

FESTES
2009
PURÍSSIMA
XIQUETA

BENISSA

DEL 24 D'ABRIL AL 3 DE MAIG

Índex

SALUDES

Saluda de l'Alcalde, JUAN BAUTISTA ROSELLÓ TENT	9
Saluda de la Regidora de Festes, RAQUEL SOLIVERES FULLANA	10
Saluda del Rector, DOMINGO SABATER SALELLES	11
Saluda de l'Alcalde dels Fadrins, JOSÉ CATALÀ ROSELLO	12
Saluda del President de la Comissió, PEDRO CABRERA TRO	13
Saluda de la Regina de Festes, LUCIA PIERA FERRER	14
Saluda de la Regina Infantil, AIDA QUART CUELLO	28
Junta Directiva	35
Clavaris i Clavariesses	36
Pregó 2008, PEDRO DUQUE DUQUE	38

LA FESTA39

Carta de la Casa Reial	40
L'escenari de l'elecció, AMPARO BERTOMEU GINER	41
Resum d'un any que mai oblidarem, IRINA CAPO i JOAN GILABERT	44
Calendari Festers	54
Tauromaquia: Goya y Picasso en Benissa COMISION DE FIESTAS 2009	56
La Tauromaquia de Goya y Picasso, FUNDACION JUAN MARCH	57
In Memoriam, LA COMISSIÓ	60
Per als Festers Infantils, MAYTE	61
1999-2009, L'ANYÀ DEL 81	65
Els festers de menuts	66
Quintà del '68	72

PROGRAMA D'ACTES73

RACÓ DEL RECORD i DE LA FE85

Descanse en paz, el Tío Pepe Mollá, DOMINGO SABATER SALELLES	86
Homenatge a Paco "La Parra", DOMINGO SABATER SALELLES	88
Las Palabras de la Virgen, FR. RAMÓN BASELGA	91
l un gran tesor de fe, la Puríssima Xiqueta, FR. J. JORDI ESCRIVA	92
La Puríssima en tiempo de guerra, TERESA TENT CAPO	94
La religiosidad popular en el río Ucayali - Perú JOSÉ RAMÓN PALACÍ GARRIDO	96

RACÓ LITERARI99

La vida en el seminari franciscà, PERE CABRERA i SENDRA	100
Els orígens i les herències àrabs de Benissa, IMMACULADA CRESPO FONT	104
Records d'un professor de valencià a l'antic Seminari, TOMÁS LLOPIS	108

Història de les restes de Jaume I, MARIONA IBARS	110
---	-----

Records de les estades i els àpats a Benissa, ISABEL DARDER ANDRÉS	113
---	-----

L'ús d'algunes paraules. Políptic, CONSOL FONT	119
--	-----

El partit comunista de Benissa durant la II República, ROBERT LLOPIS i SENDRA	126
--	-----

Les sènies de rosari a Benissa, TEODORO CRESPO i FELIP SALA	132
--	-----

Els retrucs lingüístics a Benissa, FRANCESC-XAVIER SOLER i GARCIA	136
--	-----

Quico Perles y Luisa Ferrer, un matrimonio peculiar, LLORENÇ BERTOMEU BANYULS	139
--	-----

Aportació de M. Rikli al paisatge vegetal de Benissa en 1905, JOSEP FERRER AUSINA	142
--	-----

Paulina Ibarra Blasco de Benavent (Narciso del Prado) y Ricardo Benavent Feliu, un matrimonio de escritores y viajeros, JUAN BTA. CODINA BAS ...	148
--	-----

Història de la família Ivars, JOSEP ANDREU IVARS	152
--	-----

Quico Torres: l'expressió en les seues mans ANNA SARRIÓ ALCANTARILLA	156
---	-----

Aportacions a l'estudi del ball i la música tradicional al terme de Benissa, MIQUEL ÀNGEL FLORES i JOAN-LLUIS MONJO	161
La Festa, ÀNGEL CRESPO	169

El espacio atrapado en la cerámica de Joan Esquero, MIGUEL FERRER MIRET	170
--	-----

Volvo Ocean Race 2009, PEPE RIBES	172
---	-----

Historia de la fábrica de plástico de Benissa	174
---	-----

Evolució del concepte de patrimoni cultural CARMEN GINER BURGUETE	176
--	-----

RACÓ DE LES ASSOCIACIONS179

Els amics de la Cavalcada de Reis JOSÉ DAVID IVARS PELLICER	180
--	-----

Cáritas Parroquial de Benissa	183
-------------------------------------	-----

Amics del parany de Benissa	186
-----------------------------------	-----

Associació de Moros i Cristians de Benissa JOSÉ DAVID IVARS PELLICER	187
---	-----

Mans Unides Comarcal Benissa, M ^{re} FCA. BERTOMEU SALA	188
---	-----

Asociación de jubilados y pensionistas "Bèrnia"	190
---	-----

Agrupación Fotográfica Benissa	191
--------------------------------------	-----

Asociación Española Contra el Cáncer, PURA PLANELLS IVARS	192
--	-----

Agrupación Filatélica-Numismática de Benissa, MARCOS ANTONIO TORRES PLANELLS	193
---	-----

Associació de Mestresses, Consumidors i Usuaris de Benissa	196
---	-----

Les Escoles Esportives a Benissa, PERE TENT ROSELLO	197
--	-----

Societat Lírica i Musical de Benissa, LOLI JUAN APARICIO	200
---	-----

Agrupació de Cornetes i Tambors de Benissa	202
--	-----

RACÓ PUBLICITARI203

Índex Publicitats	426
-------------------------	-----

Les sènies de rosari a Benissa

Teodoro Crespo Mas - Felip Sala Ballester

Entre els capítols que conformen el patrimoni de l'arquitectura hidràulica tradicional de Benissa es troben, al costat de monuments excepcionals com el Molí del Quisi (fig. 1) o el conjunt hídic de la Font de les Maruques i el Pou d'Avall (fig. 2), uns altres enginys tal volta no tan cridaners, però sens dubte de no menor rellevància per a conèixer l'aprofitament històric de l'aigua al terme: les sènies.¹ La seua importància la podem comprovar, en primer lloc, en la gran quantitat que en trobem pel terme: J.J. Cardona² n'ha documentat fins a un total d'onze, i potser podríem afegir-ne unes quantes més. Així, tenim les sènies de Pere Santa Anna, Jaume el rei i l'Alcoet al barranc del Pou d'Avall-Santa Anna (caldría afegir-hi la de Cartagènia a Serrallonga); la de Feliu al barranc d'Orxelles (que en realitat en serien 2); les del tros de Cervera, Porcellanes, Montserrat (també dita de les Catalanes?), l'Esgarrat i Coleto al Barranc de Paratella, i les de Miquel de la Perera, Vicent del Pi i Molí del Quisi al barranc del Quisi (hi hauria així mateix algun topònim com el del "Tros de la Sènia" del qual no es coneixeria, en principi, cap sènia associada).

Fig. 1: El Molí del Quisi.

L'explicació d'aquesta abundància de sènies cal buscar-la en la particular configuració del territori benisser. Com posava també de relleu Cardona (1989), el terme benisser es caracteritza per una orografia elevada de la qual naixen poderosos barrancs que conflueixen a la mar (el barranc del Quisi, el de Paratella, el de Santa Anna, el d'Orxelles, etc.), fet que faria possible l'existència de nombrosos fils d'aigües subterrànies que travessarien el terme, i que haurien estat ben

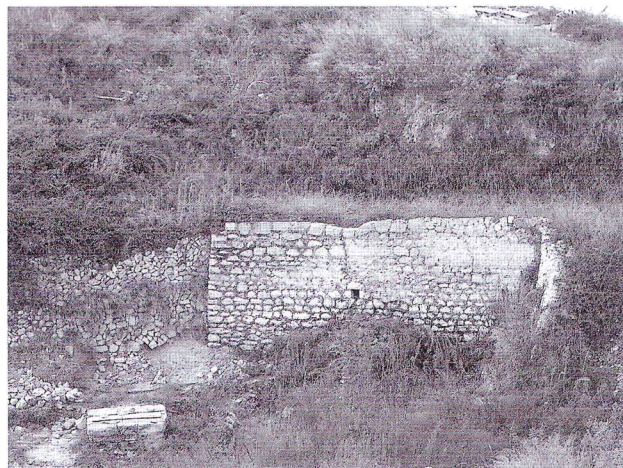

Fig. 2: El Pou d'Avall i la Font de les Maruques.

aprofitats des d'antic en forma de pous de font (on sovint s'han situat les sènies) o en forma de fontanelles (un bon exemple el representaria el conjunt hídic del s. XVI, format per la Font de les Maruques i el Pou d'Avall, que canalitzava les aigües subterrànies que baixaven de l'Alcúdia).

Un altre dels elements que ens parla del valor patrimonial de les sènies a Benissa rau en la diversitat d'exemples que trobem pel terme, ja que la seua riquesa tipològica ens permet delinear una (hipotètica) evolució de la seua tecnologia.³ Analitzar i reconstruir el funcionament dels distints tipus de sènia passa ja, malgrat tot, per preguntar als veïns que encara les han pogudes conèixer o utilitzar,⁴ ja que en els darrers cinquanta anys les sènies han anat bé desapareixent, sepultades entre la brossa del barranc, i perdent les peces originals (rodes, catúfols, etc...), o bé han sigut substituïdes per bombes hidràuliques (seria el cas, per exemple, de la sènia de Coleto, o de la del Molí del Quisi; fig. 3), per la qual cosa en l'actualitat no queden més que les restes "arqueològiques". En qualsevol cas, les sènies formen encara part de la memòria de la gent, de l'imaginari col·lectiu, i això fa possible una aproximació prou fiable a la qüestió.

La diversitat de sènies existents fa que la seua definició haja de ser per força molt general: la de màquina per a elevar l'aigua d'un pou.⁵ Intentar determinar un model més concret de sènia a partir d'ací hauria de tindre ja més matisos, perquè el seu mecanisme ha variat tant al llarg del temps com depenent de les situacions particulars a les quals s'ha hagut d'adaptar. Un d'aquests tipus de

sénia, el que ha centrat ací la nostra atenció, s'anomena "sénia de rosari" o directament "rosari", i el trobem ben representat al poble. Es tracta d'una mena de sènies que van suposar l'última evolució tecnològica d'aquestes màquines d'extraure aigua, i que tenen un interès particular perquè presenten, en certs aspectes mecànics, diferències substancials amb les que podríem considerar com les sènies "clàssiques" de catúfols.

Les sènies "clàssiques" eren uns enginys que se situaven en les boques dels pous, i que servien per a elevar l'aigua subterrània i extraure-la en grans quantitats. Estaven conformades per dues rodes, una d'eix vertical i una altra d'eix horitzontal (figs. 4, 10), que es movien amb un sistema d'engranatge gràcies a la tracció animal. El matxo anava pegant voltes a la sénia i feia moure un tronc o una biga enganxada a la roda d'eix horitzontal, que activava el moviment de la roda

Fig. 3: Sénia del Molí del Quisi, ja abandonada, que degué funcionar al final amb el sistema de la bomba hidràulica.

d'eix vertical a través d'unes dents que engranaven les dues rodes. Al seu torn, la roda vertical portava amarrats uns catúfols (recipients de ceràmica, que

Fig. 4: Restes d'una de les sènies de Feliu, al barranc d'Orxelles.

a Benissa reben el nom de "cadufos") que anaven omplint-se i pujant l'aigua, que una volta dalt era abocada a una canaleta que la conduïa a una bassa o safareig.

Més enllà d'aquesta definició-típus, les sènies presentarien variacions segons la seua ubicació i la seua època. Així, hi hauria sènies més grans i altres més menudes, les primeres amb rodes verticals més grans situades en pous amb forma de "banyera" (seria el cas de la sénia de Miquel de la Perera, o la d'una sénia propera a la de Vicent del Pi, abandonada i que semblaria prou antiga: fig. 5), i unes altres, amb rodes verticals més menudes, que se situarien en pous de boca redona o quadrada (figs. 4, 6, 10). D'altra banda, el mecanisme de les sènies dependria també de la profunditat del nivell freàtic, de la profunditat a la qual es trobava l'aigua que calia extraure. Quan l'aigua era molt superficial, les rodes d'eix vertical solien tindre una part submergida dins l'aigua, i portaven els catúfols enganxats directament a la roda. Quan l'aigua es trobava a major profunditat (4-6 m), els catúfols solien anar enganxats a uns cordells o cadenes que al seu torn estaven amarrades a la roda vertical, que els feia pujar i baixar segons el mecanisme del "rosari hidràulic" (seria el cas, per exemple, de la sénia de Vicent del Pi; fig. 5). D'altra banda, cal pensar que les sènies més antigues haurien tingut les rodes de fusta, que en alguns casos haurien sigut substituïdes per les de ferro. I també els catúfols haurien evolucionat amb el temps: els recipients de terrissa haurien sigut reemplaçats pels de llauna, que en alguns casos tindrien un mecanisme movable que els feia girar i abocar l'aigua de colp quan es trobaven en la part de dalt.

Per fi, un mecanisme més modern seria l'anomenat "sénia de rosari" o senzillament "rosari" (fig. 7). Aquest tipus de sénia es basaria en el mecanisme

Fig. 5: Restes d'una sénia en forma de "banyera" situada prop de la sénia de Vicent del Pi, al Barranc del Quisi.

Fig. 6: Restes de la sènia de Vicent del Pi, al barranc del Quisi.

del "rosari hidràulic", però a diferència de la sènia "clàssica" el sistema dels catúfols hauria sigut substituït pel d'un tub de ferro (fig. 9), a través del qual passaria una cadena amb taps de suro, boga o plàstic enganxats, que anirien obturant-lo a cada moment i permetrien que l'aigua anara pujant (d'ací li vindria el nom: els taps enganxats a la cadena li donarien eixa forma de "rosari"; fig. 8).⁶ D'altra banda, aquestes sènies de rosari podrien funcionar bé amb tracció animal (és el mecanisme que trobaríem per exemple en la sènia de Cartagènia a Serrallonga, o en una de les sènies de Feliu al Barranc d'Orxelles), però també amb una manovella exterior que estaria connectada, a través d'un eix horitzontal, amb la roda vertical de dins del pou (seria el cas, per exemple, de la ja desapareguda sènia de Coleto (fig. 11), o de la sènia de les Catalanes al barranc de Paratella).

Com veiem, la quantitat i la diversitat que ens mostren les sènies de Benissa ens parlen, sens dubte, de la importància i la riquesa del patrimoni arquitectònic, hidràulic i rural

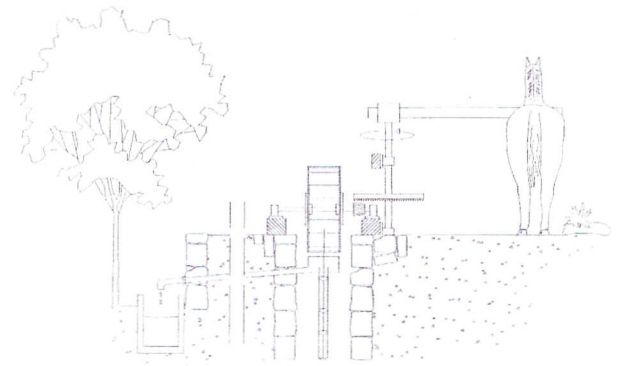

Fig. 7: Secció d'una sènia de rosari.

punt de vista històricoetnològic, un mapa del "territori de l'aigua" al terme. Es tracta, no obstant tot, d'un patrimoni "silenciós", marginal i dispers, que a causa del seu abandó recent en alguns casos, o de la seua modernització en altres, no ha sigut objecte de cap protecció específica.

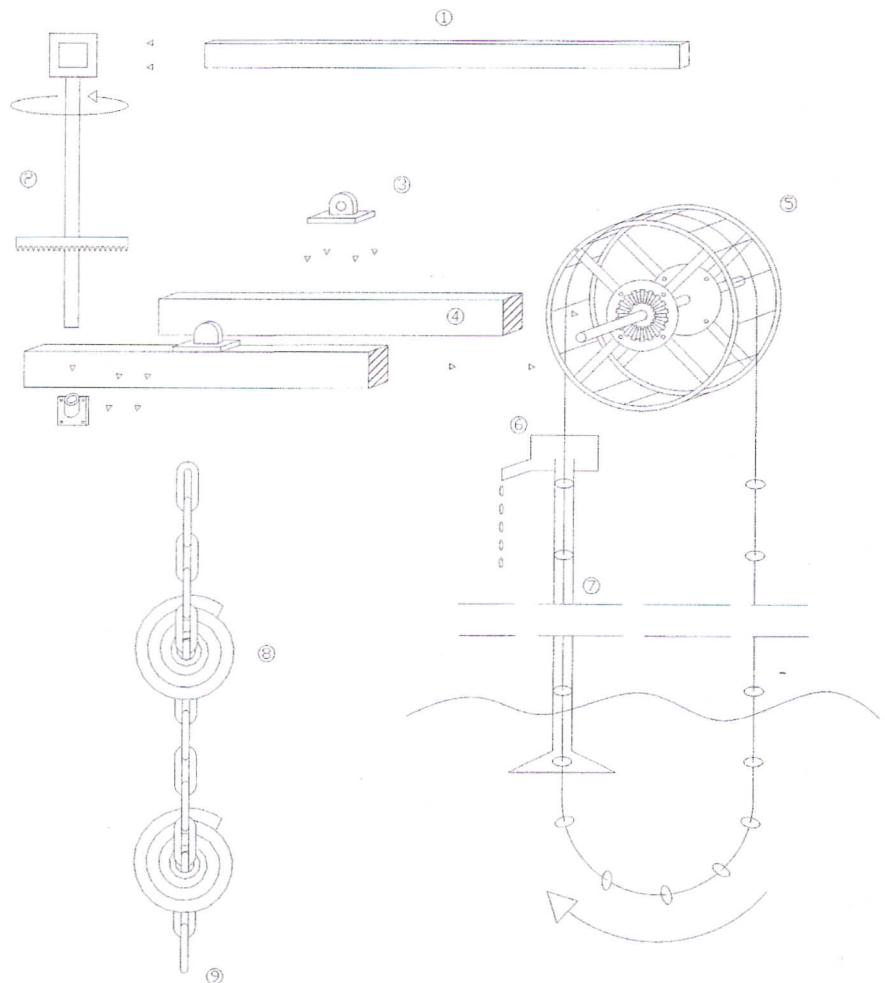

Fig. 8: Muntatge de les peces d'una sènia-rosari de tracció animal. 1) Pal o biga que s'enganxa al matxo; 2) Roda d'eix vertical; 3) Peces que subjecten la roda d'eix horitzontal; 4) Fustes que se situen a la boca del pou per a mantenir la sènia; 5) Roda d'eix horitzontal; 6) Tub de ferro per on passa la cadena i es puja l'aigua; 7) Pastera; 8) Taps de suro, boga o plàstic; 9) Cadena

Fig. 9: Tub i pastera pels quals pujava l'aigua en una sènia de rosari (restes d'una altra de les sènies de Feliu).

Potser caldria anar pensant, per tant, en la possibilitat de recuperar aquells casos que encara pogueren ser objecte de protecció, per a evitar

Fig. 10: Sènia de rosari de Cartagènia, a Serrallonga.

que les sènies acabaren sent, irremediablement, poc més que les restes arqueològiques en què, en la majoria dels casos, han acabat convertint-se ja.

Fig. 11: Roda d'eix horitzontal (de manovella), de l'antiga sènia de rosari de Coletto, al barranc de Paratella.

¹ Sobre la cultura de l'aprofitament de l'aigua a Benissa, vegeu CARDONA 1989 i PÉREZ BURGOS & RONDA FEMENIA 1988, i les entrades referides a molins, assuts, pous, etc. en CARDONA I IVARS & CARDONA IBÁÑEZ 2006. El Molí del Quisi ha sigut estudiat per BANYULS I PÉREZ 1993.

² CARDONA I IVARS 1989; CARDONA I IVARS & CARDONA IBÁÑEZ 2006: 11, 16, 62-63, 75, 113, 133, 140-141, 148, 155, 157-158.

³ Tenint sempre en compte, naturalment, que no hi ha elements clars que permeten una datació de les sènies, més enllà de la major o menor antiguitat de certs mecanismes. Encara que és ben sabut que les sènies constitueixen una herència d'època musulmana (el mot "sènia" deriva de l'àrab saniya), això no autoritza a datar-les en aquella època, i en qualsevol cas cal tindre en compte que si bé moltes de les estructures dels pous (generalment de pedra en sec) podrien ser ben antics, la tecnologia i els mecanismes d'extracció de l'aigua haurien variat al llarg del temps, modernitzant-se sobretot en els s. XIX i XX.

⁴ Volem agrair, en aquest sentit, les informacions que ens han facilitat Joan Feliu (pare i fill), Paco Coletto, Felip Sala i Paco Crespo.

⁵ Sobre les sènies vegeu, en general, VERA 1998-1999.

⁶ Cardona (1989) ha afirmat que totes les sènies de Benissa serien del sistema conegut de "rosari", però descrivia el seu funcionament com el d'una sènia de catúfols. Hauríem de pensar per tant que l'autor es referia al sistema del "rosari hidràulic" descrit abans, i no al de les sènies de "rosari" que hem vist ací, ja que no en feia mai referència.

BIBLIOGRAFIA

BANYULS I PÉREZ, A. (1993), "Aigua, tecnologia i arquitectura: el molí del Quisi", *Llibre de festes de Benissa 1993*, Benissa.

CARDONA I IVARS, J.J. (1989), "El barranc del Quisi i el dret consuetudinari aplicat al seu aprofitament", *Llibre de Festes de Benissa 1989*.

— & CARDONA IBÁÑEZ, M.J. (2006), *Els noms de lloc de Benissa. Fonts per al seu estudi*, Benissa.

PÉREZ BURGOS, J.M. & RONDA FEMENIA, A. (1988), "Localizaciones acuíferas de Benissa y su relación con el hábitat", dins EPALZA, M. de (ed.), *Aigua i poblament musulmà (Simposium de Benissa, abril 1987)*, Col·lecció Urbanisme Musulmà, vol. 2, 59-65, Benissa.

VERA, M. (1998-1999), "Unas máquinas desaparecidas: las norias o sènies", *Arse. Boletín Anual del Centro Arqueológico Saguntino* 32-33: 183-188.